

Б.Ауреску стосовно Рішення міжнародної судової інстанції у справі про делімітацію КШ та ВЕЗ України і Румунії в Чорному морі. Комюніке МЗС Румунії від 04.02.2009 р.; 3. Поточний архів МЗС України. Посольство України в Румунії. Огляд румунської преси за січень 2003 р.; 4. Поточний архів МЗС України. Посольство України в Румунії. Огляд румунської преси за 2 лютого 2008 р.; 5. Поточний архів МЗС України. Повідомлення МЗС Румунії від 16.08.2004 р. щодо направлення Меморандуму; 6. Поточний архів МЗС України. Повідомлення для преси МЗС Румунії від 19.09.2004 р. Участь керівника румунської дипломатії у сесії Генеральної Асамблеї ООН; 7. Поточний архів МЗС України. Повідомлення МЗС Румунії 25.07.2008. Stabilirea perioadei Audierilor Publice on procesul pentru Delimitarea maritimă on Marea Neagră (România с. Ucraina); 8. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією // Урядовий кур'єр. – 1997. – 9 червня; 9. Договір про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань // Урядовий кур'єр. – 2003. – 17 червня; 10. Конвенція ООН по морському праву. 1982 г. // Морское право: Офиц. Текст Конвенции по морскому праву с прил и предм.указ. – Нью-Йорк. – 1984. – 316 с.; 11. Варзар І.М. Из контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. – К.: ФАДА, ЛТД, 2003 – Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. – 592 с.; 12. Кравченко В. Без третього не розібратися? // Дзеркало тижня. – № 29; 13. Маят Ч. та Кокіно А. Румунія виграла в Гаазі 30 мільярдів гіпотетичних доларів // Evenimentul zilei. – 2009. – 4 feb.; 14. Парфенов О.О. Основні аспекти внутрішньополітичної боротьби в Румунії на сучасному етапі та їх вплив на українсько-румунські відносини // Трибуна. – №11-12. – С. 28; 15. Петров М.

УДК: 94(495)„185/187”+94(497.2)„185/187”

Процес формування іміджу України в медійному просторі сучасної Румунії: дис. ... кандидата політ. наук: 23.00.02; - Чернівці, 2007. – 200 с.; 16. Anghelache C. Insula Șerpilor” гтмвне principalr disputr romvno-ucraineanr // Curentul. – 2003. – 19 aprilie; 17. Cornea I. Plescu ei Kucima au semnat Tratatul privind regimul frontierelor // Ziua. – 2003. – 18 iunie; 18. Insula Șerpilor la Ucraina // Ziua. – 2003. – 20 iunie; 19. La Tribunal cu Ucraina // Ziua. – 2005. – 16 aug.; 20. Neuleanu U. Plescu ei Kucima au brtut palma ei au semnat Tratatul de frontiera // Curentul. – 2003. – 18 iulie; 21. Padurean D. Insula Șerpilor. – Constanta: Muntenia, 2004. – 557 p.; 22. Rrdulescu G. Bogdan Aurescu: „Am vrut sr negociez chiar pe Insula Șerpilor” // Adevrrul. – 2009. – 27 feb.; 23. Romvnia ei Ucraina ei-au imprgtoit uscatul // Evenimentul zilei. – 2003. – 18 iunie; 24. Specialieti romvni studiazr revendicarea Insulei Șerpilor // Ziua. – 2004. – 27 octombrie; 25. 22. – 1996. – 14-20 februarie.

Viktor Petrov

Zmiinyi Island – the Experience for the Ukrainian Diplomacy

Relations between Bucharest and Kyiv have been strained for some time over their inability to reach an agreement concerning the delimitation of the continental shelf around Zmiyinyi Ostriv in the Black Sea. The 1997 basic treaty signed by the two countries stipulated that negotiations on the shelf's delimitation will continue. Ukraine agreed under that treaty to deploy no "aggressive weapons" on Zmiinyi Island, and, more important, to consider it „uninhabited”. No agreement was reached, that is why in 2004 Romania made an appeal to the International Court of Justice in the Hague as a last resort.

Key words: Serpent Island, Delimitation, Continental Shelf, Exclusive Economic Zones, the UNO International Court.

© Андрій Стецюк
(м. Чернівці)

ГРЕКО-БОЛГАРСЬКА ЦЕРКОВНА БОРОТЬБА НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ (50-70 pp. XIX ст.)

Вданій статті розкривається ставлення російських газет і журналів до греко-болгарської боротьби за створення автокефальної церкви – Болгарського Екзархату. Визначаються причини, характер та основні етапи греко-болгарської церковної боротьби; встановлюються та розкриваються причини публікацій в періодиці матеріалів з даної проблеми; з'ясовується ставлення російських газет і журналів до церковної боротьби в Болгарії, аналізується бачення, оцінки та перспективи вирішення греко-болгарського церковного конфлікту періодичними виданнями різної політичної спрямованості.

Ключові слова: „російська періодика”, „церковна боротьба”, „Болгарський Екзархат”, „Константинопольський Патріархат”, „слов'янське питання”, „панславизм”, „панелінізм”.

Від Кримської війни і до Східної кризи 1775-1878 pp. громадськість Російської імперії проявляла значний інтерес до політичних процесів на Балканах. Саме тоді формується ідеологія панславизму, з'являються Слов'янські комітети, поширюється рух допомоги південнослов'янським народам, який став одним з чинників російсько-турецької війни 1877-1878 pp. і звільнення Сербії, Чорногорії та Болгарії. Одним з сюжетів, що постійно цікавив російську громадськість, була національно-визвольна боротьба в Болгарії, яка протікала у формі церковного руху за створення незалежної національної церкви. Її сутність, на думку болгарських дослідників, зводилася до руху за визнання болгар як окремого народу [14, с. 272-273], що дозволило б надалі поставити питання про його адміністративну автономію та, в перспективі, державну незалежність від Османської імперії.

Актуальність дослідження висвітлення та оцінок російською періодикою греко-болгарської церковної боротьби зумовлюється не лише недостатньою вивченістю даного питання (окремі аспекти проблеми досліджені у працях Б.Білунова [2, 3], С.Нікітіна [14, 15], Л.Ровнякової [21]), а й особливим статусом російських видань у 50-70 рр. XIX ст. Так, за повної відсутності в тогочасній Російській імперії легальних політичних об'єднань, періодика, як єдиний засіб масової інформації, набувала особливого значення – виразника і формувальника громадської думки.

З огляду на це метою даної статті є розкриття ставлення російських газет і журналів до греко-болгарської церковної боротьби. Завданнями даної статті є: розкрити причини „болгарських” публікацій в періодиці; проаналізувати бачення та оцінки церковної боротьби періодичними виданнями різної політичної спрямованості.

В середині XIX ст. Болгарія була складовою частиною провінції (еялету) Румелія, до якої входили також Герцеговина, Албанія, Македонія, Епір і Фасалія. Політичне значення прагнень болгар до церковної автономії зумовлювалося особливими правами, які в Османській імперії мав представник одновірців – голова визнаної окремої церковно-політичної одиниці (мілет). Болгарську автокефальну (Орхідську) церкву було ліквідовано в 1767 р., а Константинопольський патріархат, якому підпорядковувалась Румелія, був однією з опор турецького панування в християнських районах. Болгари прагнули створення національної ієрархії і з огляду на те, що більшість керівних церковних посад в Константинопольському Патріархаті традиційно заміщалися вихідцями з багатих грецьких родин, які населяли стамбульський квартал Фанар і міцно пов'язали себе з системою османського панування. В Болгарії фанаріоти були дискредитовані величезними поборами, якими обкладалося населення на користь патріархії, численними зловживаннями, симонією та розпустою.

Наприкінці Кримської війни султан проголосив програму реформ в Османській імперії – Хатт-і хумаюн 1856 р., який декларував рівність мусульман і християн та обіцяв перегляд привілеїв і імунітетів християнських громад, їхнє реформування. В такій ситуації члени болгарської Константинопольської громади навесні 1856 р. подали на ім'я султана петицію. У ній вони просили надати болгарському народові право вибирати верховного главу церкви та верховного цивільного начальника-болгарина, який міг би рекомендувати султанові гідних співвітчизників на посади управителів, суддів і чиновників [15, с. 185]. Петиція болгар, таким чином, передбачала не лише церковну, а й адміністративну автономію. Даний проект суперечив інтересам не лише Патріархату, а й Греції, політична еліта якої в той час мріяла про створення на Балканах великої держави в кордонах Візантійської імперії, що включала б і болгарські землі.

Однак петиція болгар не зустріла підтримки ні Оттоманської Порти, ні європейських держав. Російський уряд запідозрив у ній підступи західних держав і намагався зберегти церковну єдність на Балканах, як засіб об'єднання всіх поневолених народів Османської імперії та збереження свого впливу в регіоні. Протягом 1860-х рр. офіційна Росія, остерігаючись поширення в Болгарії уніатства і протестантизму, шукала можливості примирення між болгарами і греками [14, с. 273-275]. Особисто Олександр II співчував боротьбі болгарського народу за національну церкву, однак вважав необхідною умовою її створення згоду Константинопольського Патріарха на те [29, с. 143-144].

За таких обставин греко-болгарська церковна боротьба відразу знайшла відображення в російських виданнях, які обговорювали і тлумачили події на Балканах з тих позицій, які визначаються в окремих течіях громадсько-політичної думки. Російські видання уважно спостерігали за дотриманням Хатт-і хумаюна 1856 р., який давав підстави сподіватися на покращення становища слов'янських народів. Проте, хоча Олександр II і зазначав у маніфесті 1856 р. про припинення Кримської війни „Майбутнє і права усіх християн на Сході забезпечені” [4], виявилось, що „горезвісний гатті-гумаюн залишився... мертвими літерами” [12].

У 1858 р. в слов'янофільському журналі „Русская беседа” було опубліковано статтю болгарина Х.Даскалова, в якій описувалося пригноблене становище слов'ян: західних – від німців, південних – від греків [6]. Автор повідомляв про денационалізаторську роль греків в XVI-XVIII ст., елінізацію болгар, знищення фанаріотами болгарської Орхідської патріархії. „З цього часу – підкреслюється в статті, – посилюються обмеження і утиски болгар, при богослужінні запроваджується грецька мова, під приводом порятунку коштовностей від турків грабуються церкви, знищуються болгарські рукописи... Фанаріоти не турбуються про підтримку православ'я. Константинопольський Патріархат... – це привілейований стан, який зовні носить личину християнина, але таємно відданий справі ісламу” [6, с. 15] Порівнюючи греків і турків, Х.Даскалов стверджував: „Болгари завжди зможуть порозумітись з турками... Болгари страждають під гнітом фанаріотських архіпастирів, якого здається ніхто не підозрює” [6, с. 17].

Майже одночасно в помірковано-ліберальному журналі „Русский вестник” М.Н.Каткова з'явилася стаття „Турецькі справи”, підписана „Д” [5]. На думку С.О.Нікітіна її автором був А.В.Рачинський [15, с. 188]. „Д” стверджував, що внутрішнє становище на Балканах ніколи не було таким складним, як тоді. Болгари вирішили скинути фанаріотський гніт, оскільки „... нещастя православних християн в Європейській Туреччині походять, переважно, від фанаріотських митрополитів і архієреїв... Турок фізично вбиваючи

християнина і грабуючи його, не перешкоджає розвиткові його духовного життя; Фанаріот же, разом з грабунком, тисне на його моральну, духовну діяльність, перешкоджає його розвиткові... ущемляє його найсвятніше надбання – мову і народність” [5, с. 249-250].

Публікація статті викликала стурбування та невдоволення в урядових сферах. Прибічник Константинопольського патріархату обер-прокурор синоду гр. Д.А.Толстой, який вбачав у ній „плоди навіювань закордонної пропаганди” змусив редакції газет написати „пояснювальні записки” [21, с. 59-60]. Також він уповноважив службовця синоду Т.Філіппова написати статтю, яка б заперечила висновки Д. і підірвала його авторитет [15, с. 186-187]. Невдовзі цю статтю, у якій виправдовувалися греки і критикувалися вимоги болгар створити автокефальну церкву, було опубліковано в газеті „Московские ведомости” [27]. Крім цього, з’явився „височайший” наказ, що всі статті про справи православ’я на Сході та грецьке духовенство можуть друкуватися лише з дозволу духовної цензури [15, с. 188].

Звертає на себе увагу той факт, що два журнали одночасно підняли болгарське церковне питання і зробили однакові висновки. Цілком ймовірно, як вважав С.О.Нікітін, що поштовхом для підняття болгарського питання в пресі стало створення взимку 1857/58 рр. Московського слов’янського комітету, головним завданням якого була протидія закордонній релігійній пропаганді на Балканах. Члени Комітету – болгары і росіяни, зокрема пов’язані з журналом „Русская беседа”, цікавилися болгарськими церковними справами [15, с. 188-189]. На думку ж Л.І.Ровнякової автором обох статей був Х.Даскалов – один з співзасновників створеної наприкінці 1857 р. в Москві „Болгарської дружини”. Це літературно-просвітницьке товариство болгарських студентів, які пізніше отримували допомогу від Слов’янського комітету, вважало одним з своїх головних завдань „нагадувати їм [росіянам. – А.С.] частіше про існування нашої батьківщини” [21, с. 59, 72].

Належність Х.Даскалову статті „Турецькі справи” доводять і інші дослідники [2, с. 186]. Болгары дійсно були найбільш ініціативними авторами про церковну боротьбу і цілеспрямовано пробуджували інтерес до становища свого народу в Російській імперії. Проте відбір до друку актуальних матеріалів здійснювали редакції видань, а інтерес до подій та процесів на Балканах розвивався в Російській імперії незалежно від болгар. Так, ще під час Кримської війни з’явилася, присвячена на початку 1856 р. О.Горчакову, записка М.Волкова. Її автор зазначав, що Константинопольська церква „втопає в бездіяльності, збирає з своїх овець данину, не турбується ні про добробут, ні про освіту своєї пастви, а, маючи на увазі лише свої матеріальні блага” співпрацює з Оттоманською Портою [9, с. 726, 735].

Проте в 1858 р. спроби привернути увагу російського суспільства до греко-болгарської боротьби наштовхнулися на протидію уряду. Водночас, як зазначалося в періодиці, уряд дозволяв проводити збори коштів на користь православних монастирів і церков на Балканах [25].

3 квітня 1860 р. в Константинополі під час пасхального богослужіння болгарський єпископ Іларіон Макаріопольський не згадав імені патріарха, замінив його іменем султана. Так було здійснено розрив з грецькою патріархією, і невдовзі рух за незалежну церкву набув масового характеру, охопив усі частини Болгарії. У 1861 р. було оголошено султанський фірман, який визнавав право болгар займати єпископські посади та дозволяв здійснювати навчання і богослужіння болгарською мовою. З цього часу розпочалася боротьба російської дипломатії за примирення сторін, оскільки давня покровителька православ’я не бажала відверто визначити свою позицію в конфлікті між двома православними народами. Проте переговори першої половини 1860-х рр. не дали результатів [14, с. 274-275].

Ці події привернули увагу російського суспільства. Показово, що, на думку С.О.Нікітіна, ініціатива черговий раз йшла від болгарина – С.М.Палаузова (криптонім С.Плзв) [15, с. 189]. В проурядовій газеті він розкривав становище болгарської церкви та сутність церковного питання, спростовував статтю Т.Філіппова [22]. Природно, що синод заборонив друкувати продовження статті. Щоправда, заборона торкалась не висвітлення питання, а лише його певного тлумачення. Тому з часом, коли недоцільність подальшої підтримки греків-фанаріотів на шкоду болгарам стала очевидною, російська періодика отримала більшу свободу говорити про церковну боротьбу, але в рамках загальних цензурних правил.

Одним з перших до цієї теми звернувся журнал „Отечественные записки”. Аналізуючи ситуацію в Болгарії, видання інформувало читача, що: „крім турків у болгарських християн є ще інші вороги, і дивно для нас звучать ці слова: цими ворогами їхніми є християнські православні пастирі... Національні потяги болгар знайшли відображення в прагненні отримати національну ієрархію... більшість болгарських єпархій протягом останніх місяців вже заявили офіційно цю вимогу константинопольському патріархату і турецькому уряду” [17, с. 71-72]. Журнал зазначав, що Константинопольський Патріархат не задовольняє вимог болгар, оскільки він втрапить значну частину своїх прибутків, а греки-фанаріоти – можливість займати вигідні місця. При цьому, ставлячи перед Росією питання про допомогу болгарам „Отечественные записки” першими в Росії пов’язували церковно-болгарське питання з „слов’янським”: „Відмовляти цим вимогам в покровительстві, значить пожертвувати інтересами болгарського народу на користь ворогів слов’ян, на користь греків-фанаріотів” [17, с. 72].

Матеріали про греко-болгарську церковну боротьбу публікувалися і в малотиражному журналі „Братский труд”, який у 1860-1862 рр. на власні кошти видавала московська „Болгарська дружина” [21, с. 80]. З огляду на складність видавництва власного журналу, члени „Болгарської дружини” активно співпрацювали з рядом російських видань. Так статті Л.Каравелова і Р.Жинзифова, у яких переважно розкривався перебіг греко-болгарської церковної боротьби, публікувалися в газетах „Наше время”, „День”, „Москва”, „Москвич”, „Московские ведомости”, „Современная летопись”, журналах „Русский архив”, „Православное обозрение” та ін. [2, с. 188-189].

Поява першого болгарського видання була з вітанням зустрита революційно-демократичним журналом „Современник”. У статті „Нові слов’янські дослідження” О.М.Піпін розглядав появу першого номеру журналу як „відлуння боротьби, яку піднімає... народність болгар, що прокидається” [20, с. 327]. О.М.Піпін поділяв думку болгарських студентів щодо права болгарського народу на самостійність і погоджувався з точкою зору Х.Даскалова: „... ставлення турецьких греків до болгар нагадує ставлення німців до західних слов’ян: користуючись перевагами свого становища, вони так само не визнають народності, постають проти народної мови в школі, в книгах і в житті” [20, с. 327-328]. „Современник” і пізніше пояснював важке становище болгарського народу не лише турецьким гнітом, а й утисками з боку греків [30, с. 193-220].

У червні 1861 р. офіціоз Міністерства закордонних справ Російської імперії „Санкт-Петербургские ведомости” в кореспонденції з Варни повідомляв, що, незважаючи на заборону 1860 р. фанаріотами в Болгарії церковнослов’янської мови, „слов’янський елемент” повертає свої законні права: „Слов’янська мова вже введена в одну з місцевих церков і відкрито болгарське училище. Після царгородських подій, що відбулися в кінці квітня в болгарській церкві, народонаселення стріпнулося і приєдналося до своїх одноплемінників... Програма їх: вимагати... повернення болгарам прав, відібраних у них за султана Мустафи III... розпорядженнями 3-го лютого 1767 року” [23]. В наступних кореспонденціях з Болгарії повідомлялося, що місцеве населення виступає за незалежну церкву [24].

Слов’янофільська газета „День” (1861-1865) І.С.Аксакова зосередила увагу на греко-болгарській боротьбі з перших номерів. Оpubліковані повідомлення з Балкан та листи болгар, які навчалися в Росії, змальовували важке становище болгарського народу, який страждав від турецького та фанаріотського гніту [10, 8]. Редакція солідаризувалася з поглядами болгар, які синод свого часу відкинув: „Без усілякого сумніву греки зараз для болгар гірші ніж турки, однак саму свою силу греки черпають з турецького гніту. Якби турків не було у Європі, греки не насмілилися б духовно гнобити болгар” [1]. І.С.Аксаков вважав, що завдання Росії – бути миротворцем між болгарам

і греками, та закликав читачів допомогти болгарам через Слов’янський комітет [1].

Редакція „Дня” розглядала греко-болгарську боротьбу як складову національно-визвольної боротьби болгарського народу, важливу передумову його звільнення. Об’єднавши з цього питання болгар, які знаходилися у Росії, головним чином в Москві, І.С.Аксаков зробив свою газету органом захисту болгарської справи. „День” був єдиним російським виданням, яке послідовно та безперервно висвітлювало перебіг греко-болгарської боротьби, стало провідником болгарських ідей в російське суспільство. Болгари неодноразово говорили з його сторінок про зв’язок церковної боротьби з національно-визвольною боротьбою та дискутували з грекофілами [28].

Однак інші російські видання захищали справедливі вимоги болгарського народу. Так, зокрема, у 1865 р. ряд статей про становище болгар і греко-болгарську боротьбу було опубліковано в ліберальній газеті „Голос” А.О.Краєвського. Видання описувало важке становище болгарського народу; сатирично зображувало діяльність фанаріотів; повідомляло про переговори між греками і болгарам в Константинополі [21, с. 126-127].

У 1866-1867 рр. боротьба за автономію болгарської церкви загострилася. Хронологічно вона співпала з піднесенням революційної четницької боротьби в Болгарії. Визнання церковним собором у квітні 1866 р. вимог болгар незаконними і еретичними викликало в Російській імперії обурення [3, с. 79]. Професор Новоросійського університету В.І.Григорович, у одній із промов, пізніше опублікованих, звинувачував Константинопольського Патріарха в загостренні греко-болгарських протиріч і закликав підтримувати болгар у їх боротьбі за національну церкву [3, с. 75-76]. Видання М.Н.Каткова, який на той час співпрацював з Міністерством закордонних справ Росії, розцінили греко-болгарський конфлікт не як церковний, а як національно-політичний. „Современная летопись” помістила статтю відомого славіста Н.Попова, у якій зазначалося, що церковна боротьба між болгарам і греками „є лише одним з видів тієї вікової боротьби, яку ведуть панеліністи проти відродження слов’ян на Балканському півострові” [18].

На кінець 1860-х рр. англійська та австрійська дипломатія прийшли до думки, що визнання болгарської церкви султанським урядом може нейтралізувати прагнення болгар до політичного звільнення і вивести їх з-під впливу Росії. Зацікавлені в збереженні статус-кво на Балканах західні держави розпочали тиск на султана. В такій ситуації Росія, що тривалий час намагалася примирити болгар та греків [14, с. 275-278], також перейшла до підтримки болгарських вимог перед Портою, не зважаючи на позицію Патріархату. В результаті, наприкінці лютого 1870 р., султанський фірман визнав існування Болгарського екзархату у складі сімнадцяти болгарських епархій. Зазначалося,

що якщо дві третини населення певної місцевості заявляли про небажання підкорятися Патріархату, то ця територія могла включатися до складу Екзархату [19, с. 721-723].

Невдовзі „Русский вестник” надрукував статтю Т.Філіппова, відомого співпрацею з Синодом. Він вважав, що рішення світської влади, тим більше мусульманської, для утворення окремої автокефальної церкви недостатньо. Тому необхідні угода болгар з Константинопольським Патріархом і скликання церковного собору [26, с. 690-720]. Натомість відомий болгарський і російський історик М.Дрінов у журналі „Беседа” підкреслював, що справа болгарської церкви є справою болгарського народу. Розкриваючи небажання фанаріотів визнати колишнє руйнування болгарської церкви незаконним, М.Дрінов заявляв про готовність болгар досягнути угоди з Патріархією, щоб ліквідувати неканонічне становище Екзархату [7].

Визнання Болгарського екзархату Константинопольським патріархатом ускладнювалося усвідомленням усіх сторін конфлікту того, що кордони Екзархату стануть кордонами майбутньої Болгарської держави, об які розіб'ються пенеліністичні прагнення греків. Тому переговори з цього питання зірвалися через непоступливість обох сторін.

Останній акт греко-болгарської боротьби відбувся після франко-пруської війни 1870-1871 рр., яка актуалізувала в Росії панславистські заклики і настрої, різко посилила націоналістичні тенденції. У вересні 1872 р. скликаний у Константинополі собор визнав болгар схизматиками. Підставою для цього була вимога болгар про створення автокефальної церкви саме за національною ознакою, а не територіальною, як це проводилося раніше. При цьому цікаво, що представників російської церкви на соборі не було. Офіційно Синод відмовився від запрошення на підставі того, що усі попередні собори скликалися для усунення ересей, а греко-болгарське питання не загрожує ні одній з догм православної віри [16].

„Ми сумуємо з цього приводу більш за все в інтересах самих же греків, – писав М.Н.Катков про рішення собору у редакційному повідомленні газети „Московские ведомости”. – Проголошення схизми вони вітають не лише як покарання болгар за їх непокірливість у ставленні до царгородської патріархії, а й як перемогу над панславізмом та інтригами Росії” [13].

Аналізуючи підсумки греко-болгарської боротьби „Вестник Европы” зазначав, що її завершення означає для болгар „звільнення від матеріальної експлуатації та від такого гніту, який полягав у запереченні самої народності” [11, октябрь, с. 845]. Надалі журнал підкреслював, що відлучення від церкви болгарської ієрархії та усіх хто вступить з нею в спілкування відбулося всупереч волі єрусалимського патріарха та зусиллям російського посла, незважаючи на згоду вселенської церкви „на заснування автокефальних національних церков в Росії, Греції, Сербії. Чому вона не погодилася на те ж в Болгарії?”. Відповідь

на це питання журнал давав у наступній формі: „... болгарські єпископи... можуть втішати себе тим, що вони назавжди звільнили свій народ від духовного гніту та матеріальної експлуатації греків” [11, ноябрь, с. 359-361].

Практично уся російська періодика та громадські діячі виступили зі співчуттям болгарам. Лише Т.Філіппов у газеті „Гражданин” з канонічної точки зору виправдовував рішення собору, за що його критикував навіть церковний журнал „Православное обозрение” [15, с. 297].

В цьому контексті варто відзначити позицію газети „Санкт-Петербургские ведомости”, яка називала греко-болгарське церковне зіткнення „пекучим національно-політичним питанням” [16]. Відгукуючись на статті Т.Філіппова, редакція газети у передовій статті зазначала, що грецька фанаріотська меншина захопила в Османській імперії усі православні єпархії й розглядала болгар „чимось на зразок дійної корови”. Коли ж болгари вирішили скинути грецький гніт, якого до 1767 р. не існувало, Константинопольський патріарх, не бажаючи втрачати прибутки, почав посилатися на те, що поділ східних церков зроблено соборами: торкатися його – значить торкатися православних догм. Міжнародно-політичне значення церковної боротьби полягало, на думку редакції газети в тому, що в ній реалізувалося протистояння панелінізму та панславізму: прагнення греків, які отримали свободу з рук Росії, до відродження Візантійської імперії розбиваються через спротив слов'янських народностей. „Слов'янська ідея і плідніша, і набагато сучасніша за візантійську”, тому греки прагнуть швидше розірвати „зв'язок з православними слов'янами, щоб не бути поглинутими слов'янською хвилею”, але хочуть „зберегти свій колишній вплив у турецьких справах. Те ж саме помічаємо ми зараз і в політичних відносинах...” [16]. В такий спосіб газета пов'язувала болгарське церковне питання з „Слов'янською ідеєю” та майбутнім Росії: „...розрив з слов'янами через грецьке фанаріотське духовенство був би запереченням всієї російської історії, політичним абсурдом” [16].

Означена публікація якнайкраще характеризує ставлення російської періодики до греко-болгарської церковної боротьби на початку 1870-х рр. Тобто в 1856-1872 рр. бачення цієї проблеми поступово змінювалося: від констатацій зловживань фанаріотів в Болгарії до спроб комплексного аналізу економічних та національно-політичних аспектів греко-болгарської боротьби з її прив'язкою до загальноєвропейських процесів. Публікації про церковну боротьбу в Болгарії не зумовлювалися виключно прагненням болгар, які перебували в Російській імперії, підняти це питання і покращити долю свого народу. Вони відбувалися в рамках зального багатофакторного піднесення зацікавленості міжнародно-політичними процесами на Балканах та „слов'янським питанням”, яке розпочалося в Росії після Кримської війни. Усі російські видання висловлювали співчуття болгарам, однак можливості

періодики обговорювати політичні аспекти церковної боротьби обмежувалися цензурою. До початку 1870-х рр. головним наслідком розгляду періодикою греко-болгарської церковної боротьби стало поширення в Російській імперії інформації про становище Болгарії та інтересу до визвольної боротьби її народу. Ситуація змінилася через три роки – з початком „Східної кризи” 1875-1878 рр., яка поклала на порядок денний питання про державну незалежність Болгарії.

Джерела та література:

1. Аксаков И. Примечание к статье и несколько слов о славянском благотворительном комитете // День. – 1861. – 28.10;
2. Билунов Б.Н. К истории „Болгарской дружины” – организации болгарских студентов в Московском университете // Центральная и Юго-Восточная Европа в новое время. – М.: Наука, 1974. – С. 182-194;
3. Болгаро-российские общественно-политические связи 50–70-е гг. XIX в. / Ответ. ред. Б.Н. Билунов. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 266 с.;
4. Высочайший манифест // Санкт-Петербургские ведомости. – 1856. – 21.03;
5. Д. Турецкие дела // Русский вестник. – 1858. – Т. XIII. – Кн. 2. – С. 245-265;
6. Даскалов Х. Возрождение болгар или реакция в европейской Турции // Русская беседа. – 1858. – Т. II. – Кн. 10. – С. 1-64;
7. Дринов М.С. Болгаре и Константинопольская патриархия // Беседа. – 1871. – Кн. IV. – С. 324-359;
8. Жинзифов Р. Письмо одного из учащихся в Москве болгар к редактору // День. – 1861. – 28.10;
9. Зайончковский А.М. Восточная война, 1853-1856. В 2 т. Т II в 2 ч. – Т. I. – СПб.: Полигон, 2004. – 922 с.;
10. Из Болгарии // День. – 1861. – 21.10;
11. Иностранное обозрение // Вестник Европы. – 1872. – Октябрь. – С. 838-862; Ноябрь. – С. 345-369;
12. Иностранные известия: Турция // Санкт-Петербургские ведомости. – 1857. – 28.02;
13. // Московские ведомости. – 1872. – 10.11;
14. Никитин С.А. Дипломатические отношения России с южными славянами в 60-х годах XIX в. // Славянский сборник. – М.: ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1947. – С. 262-290;
15. Никитин С.А. Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50–70-е годы XIX в. – М.: Наука, 1970. – 328 с.;
16. Петербург, 2-го (14-го) декабря // Санкт-Петербургские ведомости. – 1872. – 3.12;
17. Политическое обозрение // Отечественные записки. – 1860. – Т. СXXXIII. – Декабрь. – С. 35-74;
18. Попов Н. Распря между болгарами и греками // Современная летопись. – 1866. – № 28. – С. 1-4;
19. Приложение: Царский фирман // Русский вестник. – 1870. – Т. LXXXVII. – Июнь. – С. 721-723;
20. Пыпин А. Новые славянские исследования // Современник. – 1860. – Т. LXXX. – № 4. – С. 309-328;
21. Ровнякова Л.И. Борьба южных славян за свободу и русская периодическая печать (50–70-е годы XIX века). Очерки. – Л.: Наука, 1986. – 286 с.;
22. С.Плзв Болгарское духовенство // Северная пчела. – 1860. – 1.06;
23. Славянские земли: Болгария, Варна 15 мая 1861 г. (Письмо нашего корреспондента) // Санкт-Петербургские ведомости. – 1861. – 23.06;
24. Славянские земли: Болгария, Виддин, 29-го мая (Письмо нашего корреспондента) // Санкт-Петербургские ведомости. – 1861. – 29.06;
25. Современная летопись: Объявление // Русский вестник. – 1859. – Февраль. – С. 284;
26. Филиппов Т. Решение греко-болгарского вопроса // Русский вестник. – 1870. – Т. LXXXVII. – Июнь. – С. 678-720;
27. Филлипов Т. Ответ „Русскому вестнику” по болгарским делам // Московские ведомости. – 1858. – 5, 14.08;
28. Х. Еще слово о фанариотах в Болгарии // День. – 1864. – 11.04;
29. Шатохина Е.М. Болгарский вопрос в балканской политике России в первые годы после Крымской войны (1856-1862) // История и культура Болгарии. – М.: Наука, 1981. – С. 129-147;
30. Южаков Е.Д. Месяц в Болгарии // Современник. – 1860. – Т. LXXXIV. – № 11. – С. 193-220.

Andriy Steziuk

Greek-Bulgarian Church Struggle on the Pages of the Russian Periodicals (1850-1870s)

This article deals with the attitude of the Russian newspapers and magazines to Greek-Bulgarian struggle for creation of autocephalous church - Bulgarian Exarchate. Reasons, character and basic stages of Greek-Bulgarian church struggle are determined; reasons of publications in the periodicals of materials on this issue are set and open up; attitude of the Russian newspapers and magazines to the church struggle in Bulgaria are defined; visions, estimations and prospects of decisions of Greek-Bulgarian church conflict by the magazines of different political orientation are analyzed.

Key words: Russian periodicals, church struggle, Bulgarian Exarchate, Ecumenical Patriarchate, Slavic issue, Pan-Slavism, paninism.